

Wrzeński, Wojciech

"Wyjazdy i powroty. Migracje ludności w procesie normalizacji stosunków między Polską a RFN", Jan Korbel, Opole 1977 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 324-327

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Korbel, *Wyjazdy i powroty. Migracje ludności w procesie normalizacji stosunków między Polską a RFN*, Opole 1977, Instytut Śląski, ss. 244, il. 41.

Jan Korbel w ramach badań prowadzonych przez Instytut Śląski w Opolu już od kilku lat poświęca swoją uwagę problemowi migracji z Polski do Republiki Federalnej Niemiec i na odwrót. Interesując się przede wszystkim regionem Śląska Opolskiego z konieczności dla uzyskania danych porównawczych sięgał czasami i do innych obszarów, gdzie miały miejsce podobne procesy. Rezultatem jego badań było kilka artykułów ogłaszanych w wydawnictwach Instytutu opolskiego oraz książka, która jest przedmiotem poniższych uwag. Aczkolwiek artykuły Korbela wiązały się bardzo ściśle ze współczesnością, to Autor świadom uwarunkowań historycznych badanych problemów, musiał z konieczności sięgać i do zagadnień etnicznych, problemów demograficznych z okresu historii najnowszej. W jego studiach analizy prawnicze spletały się z analizami socjologicznymi, demograficznymi, ekonomicznymi i historycznymi. Nie ma jednak mowy o równomiernym uwzględnianiu wszystkich wątków. Wyraźnie uprzywilejował analizy prawnicze. W sumie pozwalało to na naszkicowanie obrazu bogatego, wielopłaszczyznowego. Korbel nie tylko rejestrował fakty mówiące o istnieniu migracji ludności z Polski do Republiki Federalnej Niemiec oraz jej powrotów. Ukazywał uwarunkowania tych procesów oraz ich konsekwencje dla poszczególnych jednostek.

Zwracając uwagę przede wszystkim na migracje w latach sześćdziesiątych Korbel swoimi badaniami obejmował cały okres po zakończeniu II wojny światowej, oczywiście nie analizując problemów związanych z przesiedlaniem ludności niemieckiej po wojnie, jako że problem ten ma charakter całkowicie odmienny. Wywód swój, chociaż nie w sposób wyczerpujący, doprowadził do roku 1975. Wyjaśniając cel prowadzonych badań podkreślił we wstępie, że „od przeszło trzydziestu lat trwa — w połowie lat siedemdziesiątych bynajmniej jeszcze nie zakończony — proces przemieszczania się ludności między Polską a Republiką Federalną Niemiec, aczkolwiek proces ten przebiegał (i przebiega) w obu kierunkach, z różnym w różnych okresach nasileniem i różne są jego podstawy prawne oraz różny skład etniczny, a także społeczny samych migrujących, można w nim, a w szczególności w jego źródłach dopatrzyć się pewnych cech wspólnych” (s. 7). Poddając analizie migrację do Republiki Federalnej Niemiec oraz powroty z tego państwa do Polski, Autor starał się w ten sposób ukazać działanie tych samych czynników na decyzje o emigracji lub powrocie. Wprowadzenie, może nie zawsze w stopniu wystarczającym do prowadzonych studiów, refleksji historycznej ułatwiało realizację tego zamysłu.

Książka według wyjaśnień Autora, chociaż dotyczy problemu w całym kraju, jest przede wszystkim poświęcona obszarowi Śląska Opolskiego, czy też raczej Górnego Śląska. Wyjaśniając zakres terytorialnych zainteresowań Korbel podkreśla, że koncentrował się w pierwszym rzędzie na ludności z terenu Górnego Śląska, tu bowiem zamieszkuje ponad 80% polskiej ludności rodzimej ziem zachodnich i północnych (s. 8), która bierze udział w tych procesach. Jednakże uwarunkowania na tym terenie decydowały o odmiennym charakterze procesów w innych regionach i nie wszystkie wnioski dotyczące tego regionu znajdują potwierdzenie na innych obszarach, chociaż niektóre pra-

widłości mają miejsce także gdzie indziej. Należy ponadto podkreślić, że ograniczenie terytorialne w praktyce idzie jeszcze dalej. Cały szereg problemów szczegółowych jest egzemplifikowany badaniami prowadzonymi przede wszystkim na terenie powiatu opolskiego.

Autor napotykał na poważne trudności przy poszukiwaniu niezbędnych materiałów źródłowych. Wynikało to przede wszystkim z aktualnego charakteru badanych problemów. Bardzo starannie wykorzystał przeto materiały drukowane, tak polskie jak i zachodniemieckie, bogatą już dzisiaj literaturę publicystyczną, akta normatywne. Jednakże zasadnicze znaczenie miało prowadzenie badań w oparciu o akta jednostkowe osób migrujących oraz dokumentację kontroli ruchu granicznego Milicji Obywatelskiej, przede wszystkim ze szczebla wojewódzkiego w Opolu. Do obiegu naukowego w studiach nad tym problemem Korbel wprowadził materiały Polskiego Czerwonego Krzyża, jak i niektóre materiały Ambasady Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Bonn. Różnorodny charakter wykorzystanych źródeł pozwolił Autorowi na sformułowanie wniosków ogólnych oraz uzupełnienie ich losami pojedynczych osób czy też rodzin, z korzyścią dla zarysowania obrazu.

W omawianej książce wyodrębniono pięć problemowych rozdziałów. W pierwszym Autor przedstawił niektóre problemy, dotyczące kwestii narodowej na ziemiach zachodnich i północnych na „przełomie epok”, rozumiejąc pod tym określeniem okres rządów niemieckich w czasie uprawiania świadomej polityki germanizacyjnej oraz pierwsze lata dziejów tych ziem w okresie po II wojnie światowej. Trwające procesy próbował połączyć z wnioskami, dotyczącymi teorii narodu, odwołując się przede wszystkim do koncepcji leninowskich. To stanowiło podstawę do oceny powojennej weryfikacji ludności rodzimej, repolonizacji oraz procesów adaptacyjnych i integracyjnych. Rozważania te były niezbędne do uzasadnienia podstawowej tezy Autora, przejawiającej się na kartach całej książki, że migracje do Republiki Federalnej Niemiec po zakończeniu akcji przesiedlenia, związanej z rezultatami wojny, nie wiążą się w żadnym stopniu z istnieniem problemu niemieckiej mniejszości w Polsce, że problemu takiego w Polsce nie ma. Podważając ustalenia niemieckich statystyk ludnościowych w odniesieniu do liczby ludności polskiej potwierdza, że polityka niemiecka doprowadziła do powstania grupy ludności będącej obiektywnie Polakami, którzy jednak w Niemczech byli grupą narodowo niezdecydowaną. Ale dochodzi ostatecznie do wniosku, że na „Śląsku, Warmii i na Mazurach nie było przed 1939 rokiem »beznarodowej masy etnicznej«. Byli obiektywnie rzecz biorąc Polacy. O rywalizacji w sprawie ich pozyskania nie mogło być nawet mowy. O swobodzie wyrażania poczucia narodowego też. Dlatego właśnie Niemcy nie mieli żadnego prawa głosić, że tamtejsi Polacy są członkami ich narodu. Po wyzwoleniu zaś chodziło nie o ich pozyskanie, lecz o pełne odzyskanie dla polskości” (s. 24).

Rozdział drugi został poświęcony przedstawieniu sytuacji prawnej polskiej ludności rodzimej po emigracji na terenie Republiki Federalnej Niemiec, w świetle przepisów prawnych tamtego państwa oraz poglądy różnorodnych kół politycznych w Niemczech Zachodnich wobec tej ludności. Problemy te zostały przedstawione w sposób dynamiczny, przy czym Autor starał się ukazać ewolucje postaw oraz zmianę stereotypów wcześniej ukształtowanych w Republice Federalnej Niemiec w sprawach obywatelstwa, narodowości

i innych zagadnień, dotyczących tej grupy ludności. Korbel interesująco zwrócił uwagę na źródła niemieckiego egocentryzmu i narodowej megalomanii, powstające w oparciu o rzekomo naukowe teorie (s. 64). Ukazał, jaką rolę dla współczesnych postaw społeczeństwa Republiki Federalnej Niemiec odegrała swoiście interpretowana tradycja historycznych funkcji niemieckiej kultury i cywilizacji w Europie środkowowschodniej. Zasygnalizował nowe zjawiska, mówiące o przełamaniu tradycji i narastaniu nowych postaw. Trafnie podkreślił, że „dla Niemców z punktu widzenia ich polityki państwowej, stosunki z Polską nigdy właściwie nie odgrywały tak doniosłej roli, jak dla Polaków stosunki z Niemcami” (s. 75).

Kolejny rozdział poświęcono przedstawieniu odpływu Niemców z Polski, przy czym Autor rozumie przez to ucieczkę, ewakuację oraz przesiedlenia związane z wojną i akcję łączenia rodzin. Ostatnie zagadnienie zostało potraktowane w sposób znacznie szerszy i stanowi ono istotny problem badań Korbela. W rozważaniach tych szczególnie wiele miejsca poświęcił Autor analizie sytuacji prawnej, mniej natomiast zagadnieniom statystycznym. Przedstawiając cele, zasady, etapy oraz liczebność akcji łączenia rodzin, swoje wywody doprowadził do 1975 roku. Jak już wspomniano powyżej, podając dane ogólne, dotyczące całej Polski, szczegółowe informacje koncentruje na terenach Opolszczyzny, gdzie przeprowadzał badania w oparciu o jednostkowe sprawy migrujących. Osobną uwagę poświęcił Korbel kwestiom narodowościowym migrujących do Republiki Federalnej Niemiec, dochodząc do — jak się wydaje — trafnych konkluzji, że „70—75% owej masy ponad 400 tys. ludzi którzy wyjechali w ramach łączenia rodzin, stanowili Polacy lub osoby nie całkiem zgermanizowane, głównie spośród rdzennej ludności ziem zachodnich i z rodzin mieszanych” (s. 97). Warto podkreślić, że Autor na podstawie imiennej analizy dokumentów migrujących z powiatu opolskiego w latach 1957—58 ustalił, iż tylko niespełna 40% wyjeżdżało dla rzeczywistego połączenia rodzin. Ten fragment badań wskazuje wyraźnie na konieczność przeprowadzenia analogicznych badań, które by pozwoliły uzyskać rozeznanie we wszystkich regionach i nie tylko w odniesieniu do tego okresu. Ważne znaczenie dla negacji tezy o niemieckim charakterze ludności migrującej mają przytaczane przez Korbela fakty, mówiące o postawach narodowych migrantów już po ich przyjeździe do RFN, o ich aktywnym uczestnictwie w działających tam polskich organizacjach.

W oparciu o studia opolskich wydarzeń Autor przedstawił problem powrotu migrantów z RFN do Polski, starając się ukazać jego socjologiczne źródła. Szczególne znaczenie miała dla tych wywodów teza Korbela o istnieniu związku między nie w pełni skryształizowaną świadomością narodową, a decyzjami migracji do Republiki Federalnej Niemiec, czy późniejszymi decyzjami o powrocie migrantów (s. 108). Wydaje się, że ta interesująca teza wymaga dalszych badań terenowych, które mogą ją potwierdzić lub też skorygować. W tym miejscu należy chyba zwrócić uwagę, że w badaniach migracji do Republiki Federalnej Niemiec nie korzysta się z dorobku nauki, nie tylko polskiej, dotyczącej prawidłowości wszelkich ruchów migracyjnych. Wykorzystanie ustaleń nauki w tym zakresie pozwoliłoby na bardziej precyzyjne wyjaśnienie źródeł migracji do Republiki Federalnej Niemiec. Przy analizie powrotu Korbela uzyskał ważne dane, które potwierdzają, że powracający do Polski po

względem struktury nie różnią się w istotny sposób od struktury wyjeżdżających (s. 118).

Książka Korbela powinna stanowić inspirację i zachętę do przeprowadzenia szczegółowych badań, odnoszących się do obszaru Warmii i Mazur; mogłyby one potwierdzić ogólne wnioski sformułowane w recenzowanej książce, bądź pokazać odrębność procesów tutaj zachodzących oraz ich źródła

Wojciech Wrzesiński